

Opinia o obrazie JÓZEFA PANKIEWICZA 1866-1940

Martwa natura z białym wachlarzem, 1909

Olej na płótnie, 63 x 77 cm

Sygn. po lewej u góry czerwoną farbą nazwisko i datowany czarną: *Pankiewicz 09*

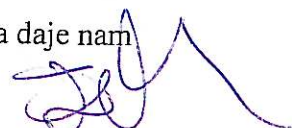
Na poprzeczkach krosna podana firmowo wielkość „63” „77”

Rzeczony obraz będący martwą naturą z motywem różnych przedmiotów rozłożonych na stole przykrytym wzorzystą tkaniną jest autentycznym dziełem Józefa Pankiewicza. Artysta, tworząc ten obraz, rozbudował kompozycję przez ujęcie w kilku planach wielu przedmiotów należących do asortymentu damskich drobiazgów toaletowych, precyzyjnie rozstawionych na tle ciemnej, wzorzystej tkaniny, którą przykryty jest stół bądź toaletka. Pankiewicz eksperymentuje tu zarówno z konstrukcją obrazu, poddając ją rygorowi geometrii, jak i z kontrastową gamą barwną. Ujęcie w bliskim planie z góry blatu stołu skadrowanego bocznymi krawędziami i wypełniającego niemal całą płaszczyznę płótna, powoduje deformację optyczną. Prosta, ostra krawędź blatu wydaje się przez bliskie ujęcie jakby była podniesiona ku górze. Jednocześnie swym ciemno zielonym, niemal czarnym, równo założonym kolorem odcina się od wąskiego pasa neutralnej ściany w głębi, potraktowanej lekko prowadzonymi, rozedrganymi smugami rozżółconej zieleni z domieszką różów i błękitów. Jednak mimo tego zabiegu naszą uwagę skupia ukazany w bliskim planie, ułożony niemal centralnie i wypełniający prawą stronę kompozycji, misternie rozsunięty wachlarz z białych strusich piór w oprawie szylkretowej, która nieznacznie wystaje poza krawędź blatu. Pankiewicz mistrzowsko kontrastuje samą materię przedmiotu – delikatną puszystość ogromnej biało różowawej plamy ze sztywnością ciemno brązowej oprawy – różnicując nie tylko kolor, ale i sposób prowadzenia pędzla z wykorzystaniem barwy nie zamalowanego gruntu. Pierwszy plan wypełnia fragment opadającej ze stołu szmaragdowej, wzorzystej tkaniny z jakby „poruszonym” motywem kwiatowym: po prawej żółto różowym, miejscami rozbielonym i bardziej abstrakcyjnym po lewej, oranżowym w tonacji. Na tle dekoracyjnego, mocno przeskalowanego wzoru tkaniny w gamie rozbielonych zieleni i różów, dostrzegamy stojące na dalszym planie przedmioty: po lewej – opalizującą turkusem porcelanową pudernicę z odsuniętym wieczkiem, po środku – szklany mieniący się flakon na wodę toaletową z okrągłym korkiem, po prawej – wyrazistą bryłę majolikowego wzorzystego wazonu i na skraju po prawej – szklane korytko na grzebienie czy pędzelki.

Przy malowaniu wielu partii obrazu – głównie kwiatowego wzoru tkaniny, przezroczystości szklanych naczyń czy delikatnej konsystencji piór wachlarza – Pankiewicz posłużył się zabiegiem wykorzystania barwy cienkiego gruntu i jego przetarc, uzyskując efekt płynności wzorów czy kształtów mimo ich pełnego zarysu. Mistrzowsko wydobył rozkład światła ślizgających się po szklanych przedmiotach. Dla kontrastu wolne od wzoru partie tkaniny założył gęsto pociągniętym kolorem. Zdominowany żłocistością i szafirem, „maźnięty” szmaragdem pełnoplastyczny brzusiec wazonu dopełnia wyrafinowaną, chłodną gamę barwną całej kompozycji. Obraz malowany cienko rozprowadzaną farbą na własnym, autorskim gruncie. Pankiewicz stosunkowo rzadko datował swoje obrazy przy kładzeniu sygnatury, dlatego też uważam, że zaistniałe w tym przypadku zróżnicowanie koloru może wynikać z dopisania przez artystę daty z chwilą sprzedaży obrazu.

Rzeczony obraz zarówno pod względem rozwiązania kompozycyjnego, jak i cech warsztatowych – sposobu prowadzenia pędzla, budowania formy kolorem, użytej gamy barwnej – jest autentycznym dziełem Józefa Pankiewicza. Rozwiązanie tej dekoracyjnej kompozycji z motywem rozmaitych przedmiotów na blacie stołu przykrytego wzorzystą tkaniną z neutralną ścianą w tle jest charakterystyczne dla tego typu przedstawień Pankiewicza. Początek tych zmagania twórczych możemy zaobserwować poczynając od tzw. ciemnych, wyrafinowanych w barwie martwych natur z l. 1906-1908 (porównaj reprodukcje w katalogu wystawy: *Józef Pankiewicz 1866 - 1940. Życie i dzieło. Artyście w 140. rocznicę urodzin*, Muzeum Narodowe w Warszawie, Warszawa 2006, nr kat. I/96, 97, 98, 112-115) przez bliższe kompozycyjnie rzeczonemu obrazowi barwne studia wzbogacone motywem kwiatów i owoców z lat 1909-1910 (por. Kat. wyst. j. w., nr I/156-158, 160, 163), aż po mocno zdeformowane, „wyplaszczone” przestrzenie, płomienne w barwie martwe natury powstałe w okresie hiszpańskim i z początkiem lat 20. (Kat. wyst., j. w., nr I/204, 205, 213-218).

Śledząc uważnie obrazy namalowane w Krakowie, bądź we Francji ok. 1910 r., zwracamy uwagę na eksperymenty Pankiewicza z układem kompozycyjnym martwych natur, formą, kształtem i kolorem przedmiotów czy roślin. Najbliższy zarówno kompozycyjnie, jak i w deformacji kształtów są obrazy *Goździki czerwone* z ok. 1910 r. (Kat. wyst., j. w., nr I/160) oraz *Kaczeńce* (Kat. wyst., j. w., nr I/163). Na podobnej zasadzie z intrygującą budową przestrzeni zostały namalowane martwe natury *Azalia* (Kat. wyst., j. w., nr I/156), *Kamelia* (Kat. wyst., j. w., nr I/157), jak również nieodnaleziony obraz *Czerwona kamelia i cache-pot* (Kat. wyst. j.w., nr I/158), w kompozycji którego odnajdujemy również motyw wachlarza z piór tyle, że ciemnej barwy. Żłudne pojęcie o kolorystyce tego zaginionego płótna daje nam

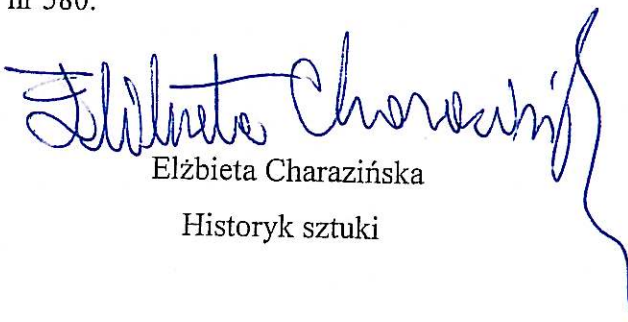
2

jego lustrzane odbicie czytelne w tle zachowanego *Autoportretu artysty* z 1909 r. (Kat. wyst., j. w., nr I/159). Natomiast taki drobiazg jak porcelanowy pojemnik na puder odnajdujemy w tajemniczym wizerunku żony Pankiewicza Wandy, w kompozycji *Czesząca się* z 1911 r. (Kat. wyst., j.w., nr I/179). Niewątpliwie do ulubionych przedmiotów z krakowskiego, a potem także paryskiego mieszkania Pankiewiczów, należał majolikowy wazon z medalionem i wzorem kwiatowo arabeskowym, utrzymany w charakterystycznej tonacji szafirowo złocistej, który występuje w kilku obrazach w *Portrecie Marii i Krystyny Mańkowskich* z 1911 r. (Kat. wyst., j. w., nr I/178) czy w martwej naturze *Kaczeńce* (Kat. wyst., j. w., nr I/163), jak również w wielu późniejszych obrazach z motywem kwiatów (Kat. wyst., j. w., nr I/302, 303, 313, 314, 464).

Rzeczony obraz, mimo, że zaskakuje swą nieposkromioną, ale jednak uporządkowaną dekoracyjnością, wydaje się w twórczości Pankiewicza bardzo istotny. Namalowany został w okresie wzmożonego zainteresowania gatunkiem martwej natury, gdy artysta wybierał niekiedy motywy skromne i surowe w rozwiązaniach, jak ryby czy też warzywa lub owoce rozsypane na pustym, surowym blacie stołu lub wzbogacone przez dodanie gładkiej, a niekiedy wzorzystej tkaniny na blacie lub w tle, jak również kosza czy słynnej zielonej butelki, błękitnej misy, noża a także te rozbudowane, „ożywione” motywami kwiatowymi. Tworzył je eksperymentując zawzięcie z materiał malarską i kształtowaniem umownej przestrzeni na płaskim płótnie. Tu wyraźnie zмага się z dyspozycją przestrzenną, zestawieniem barw chłodnych i ciepłych, tworząc dzięki swej technice i umiejętnościom, swoistą syntezę gatunku.

Można domniemywać, iż rzeczony obraz może być identyczny z *Martwą naturą* o nieznanych wymiarach i losach, wymienionych w *Sprawozdaniu Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie za rok 1909*, s. 17, nr 580.

Warszawa, 29 stycznia 2013 r.

Elżbieta Charazińska
Historyk sztuki